

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

УДК 377 (09)

Ситняківська Світлана Михайлівна

**РЕМІСНИЧА ОСВІТА В УКРАЇНІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир-2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Сейко Наталія Андріївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри соціальної
педагогіки та педагогічної майстерності.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Березівська Лариса Дмитрівна,
Інститут педагогіки АПН України,
провідний науковий співробітник
лабораторії історії педагогіки, м. Київ;

кандидат педагогічних наук
Костюк Оксана Юріївна,
старший викладач кафедри
міжнародної мовної комунікації
Національного університету
«Острозька академія».

Захист відбудеться _____ 2010 р. об _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий _____.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Процес реформування освіти в Україні передбачає внесення певних інновацій у всі структурні компоненти навчально-виховного процесу з одночасним збереженням накопиченого позитивного досвіду діяльності навчальних закладів різного рівня, в тому числі й професійно-технічного спрямування.

За останні роки в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, що спонукають до вивчення історичних традицій професійної освіти, в тому числі й професійно-технічної: закони України «Про освіту» (1991 р.), «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), положення Національної доктрини розвитку освіти (Україна XXI століття), Проект Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні (2010-2020 рр.). Потребує значних науково-педагогічних та організаційних зусиль профорієнтаційна робота й працевлаштування сучасних випускників училищ і коледжів у контексті недостатнього забезпечення професійно підготовленими педагогічними кадрами у системі професійно-технічної освіти, що передбачає необхідність глибокого аналізу історико-педагогічних аспектів усіх складових професійної освіти.

За сучасних умов реформації суспільних відносин виникає потреба об'єктивного різнобічного переосмислення досвіду професійно-технічної освіти минулих століть, у тому числі й ремісничої, в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.

Актуальність дослідження історії ремісничої освіти полягає також у тому, що ремісничі навчальні заклади у визначений період забезпечували стратифікаційні процеси у професійному середовищі суспільства, задовольняючи його потреби у кваліфікованих фахівцях різноманітних галузей господарства; реалізовували соціально-захисну функцію щодо дітей та молоді з соціально незахищених прошарків населення, а реміснича освіта стала структурним компонентом єдиної системи освіти в державі.

Аналіз історичних джерел дозволяє стверджувати, що завдяки спільним зусиллям державних освітніх органів, місцевих громад та приватних осіб в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття було створено систему професійно-технічної освіти, до якої входили й ремісничі навчальні заклади. Вивчення цього феномена залишається актуальним і сьогодні, враховуючи реформаційні процеси в українському соціально-економічному просторі загалом та в системі освіти зокрема.

За останні роки в історико-педагогічних дослідженнях значна увага приділяється аналізу світської і духовної вищої та середньої освіти, розвитку народних шкіл, різним аспектам професійної підготовки вчителя. Проте реміснича освіта не була предметом окремого дослідження.

У ході роботи було проаналізовано комплекс класичних педагогічних теорій, завдяки яким створювалося теоретичне підґрунтя розгляду процесу становлення ремісничої освіти в Україні: зарубіжних (Я. Коменський, Т. Мор, Т. Кампанелла, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ж. Кондорсе, Р. Оуен, Г. Кершенштейнер, Е. Мейман, В. Лай, М. Монтень та ін.) та вітчизняних (Г. Сковорода, О. Духнович, М. Корф, К. Ушинський, П. Каптерев, С. Русова, Т. Лубенець, Я. Чепіга та ін.). Як наукова проблема реміснича освіта та її історичний розвиток знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема, Е. Дніпрова, В. Кларіна, О. Джуринського, Р. Доватора та ін. Проте реміснича освіта як складова загальнодержавної системи освіти другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в історико-педагогічній науці розглянута фрагментарно.

Отже, недостатня вивченість та розробленість проблеми становлення та розвитку ремісничої освіти в Україні у минулі століття та осмислення можливостей введення в систему освіти позитивних навчально-методичних, науково-педагогічних і виховних надбань ремісничої освіти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Реміснича освіта в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідницька робота здійснювалася відповідно до плану наукової діяльності кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка “Формування професійної майстерності вчителів в умовах Європейської інтеграції” (РК № 0106V005409). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 25.11.2005 р.) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 10 від 26.12.2006 р.).

Мета дослідження – комплексно дослідити процес розвитку ремісничої освіти в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття, виявити його головні етапи, тенденції й закономірності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади проблеми розвитку ремісничої освіти в класичних вітчизняних і зарубіжних педагогічних теоріях та історичній світовій практиці.

2. Визначити головні чинники, тенденції та етапи розвитку ремісничої освіти в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

3. Виявити специфіку соціально-побутової сфери і організації навчального процесу ремісничих навчальних закладів в Україні.

4. Визначити особливості змісту освіти в ремісничих навчальних закладах України та навчально-методичне забезпечення навчального процесу у них.

Об'єкт дослідження – процес розвитку ремісничої освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття.

Предмет дослідження – організаційні та змістові характеристики розвитку ремісничої освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття.

Методологічну основу дослідження склали загальнотеоретичні та методологічні положення теорії пізнання; концептуальні ідеї філософії й соціології освіти, педагогіки, психології, історії, економіки, що використовувалися з метою наукового аналізу загального соціально-історичного тла розвитку ремісничої освіти; провідні принципи науковості, історизму, системності, в контексті яких сформульовано висновки щодо отриманих результатів дослідження; історико-генетичний підхід для характеристики еволюції ремісничої освіти протягом кількох останніх століть; основні положення системного та особистісно-діяльнісного підходів у пізнанні ремісничої освіти як соціально-історичного й історико-педагогічного явища.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення загальнодержавних нормативних документів, в яких відображено основні ідеї національної освіти (Конституція України, Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти (Україна XXI століття) та професійної освіти (Закон України «Про професійно-технічну освіту», проект Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні (2010 – 2020 рр.), а також праці сучасних науковців: з історії України (В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кізченко, Б. Кравченко, С. Кульчицький, Б. Лановик, О. Субтельний, П. Панченко, Ф. Турченко та ін.); дослідження з історії освіти України (Л. Березівська, Е. Дніпров, В. Кларін, О. Костюк, О. Джуринський, Р. Доватор, А. Алексюк, Н. Авдієнко, А. Альберштейн, Г. Гринько, В. Ястржембський, О. Сухомлинська, С. Сірополко, М. Скрипник, Б. Ступарик, М. Левківський, В. Кравець, та ін.); роботи з історії професійно-технічної освіти (С. Батишев, А. Веселов, М. Вессель, М. Іванов, Н. Ничкало, Ю. Осовський, А. Калашников, Г. Терещенко, Я. Ряппо та ін.); концептуальні положення класичних педагогічних теорій: зарубіжних (Я. Коменський, Т. Мор, Т. Кампанелла, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ж. Кондорсе, Р. Оуен, Г. Кершенштейнер, Е. Мейман, В. Лай, М. Монтень та ін.) та вітчизняних (Г. Сковорода, О. Духнович, М. Корф, К. Ушинський, П. Каптерев, С. Русова, Т. Лубенець, Я. Чепіга та ін.); дослідження з проблеми реформування освіти в Україні (О. Волков, В. Зайчук, І. Зязюн, Л. Коваль, В. Петюх, М. Ярмаченко та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення визначеної у дисертації мети і розв'язання завдань на різних етапах історико-педагогічного дослідження

використовувався комплекс методів, що забезпечило можливість належного пізнання і розкриття предмету наукового пошуку, зокрема: *загальнотеоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, ідеалізація, моделювання), які уможливили дотримання принципів науковості, об'єктивності, історизму, відповідний підхід до розгляду історико-педагогічного процесу розвитку ремісничої освіти в Україні; власне *історико-педагогічні методи* дослідження: історико-педагогічний та історико-системний, за допомогою яких отримано результати теоретичного аналізу літератури, контент-аналізу архівних документів, систематизації фактологічного матеріалу для вивчення розвитку ремісничої освіти в Україні; хронологічний – дозволив окреслити головні етапи розвитку ремісничої освіти; системно-структурний – для визначення головних тенденцій становлення ремісничих навчальних закладів в Україні; історико-порівняльний метод дозволив здійснити компаративний аналіз подій та явищ розвитку ремісничої освіти в регіонах; історико-генетичний метод застосовувався з метою аналізу умов діяльності ремісничих навчальних закладів.

Дослідження здійснювалося у три етапи протягом 2002-2009 рр.

На першому етапі (2002-2004 рр.) проаналізовано стан розробленості проблеми в історико-педагогічній літературі; розроблено програму та структуру наукової роботи і визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження.

На другому етапі (2005-2007 рр.) здійснено систематизацію джерельної бази відповідно до програми та завдань дослідження, проведено аналіз науково-педагогічної літератури і архівних джерел.

На третьому етапі (2008-2009 рр.) узагальнено результати історико-педагогічного пошуку, підготовлено текстову частину рукопису дисертації, апробовано результати дослідження у виступах та доповідях на наукових конференціях.

Хронологічні межі дослідження визначено таким чином: нижня межа дослідження окреслена 1861 роком (скасування кріпосного права і початок кардинальних соціально-економічних реформ на території підросійської України), верхня – 1918 роком (зміна форми власності та реформування ремісничих навчальних закладів на фабрично-заводські й технічні училища).

Територіальні межі дослідження становлять ту частину території сучасної української держави, яка в досліджуваний період входила до Російської імперії (Волинська, Київська, Полтавська, Харківська, Таврійська, Катеринославська, Херсонська, Подільська, Чернігівська губернії).

Джерельна база дослідження має багатокомпонентну структуру і представлена:

1. Нормативно-правовими актами, що регулювали систему освіти (в тому числі й ремісничої) в Російській імперії у другій половині XIX – на

початку ХХ століття: розпорядження Міністерства народної освіти Російської імперії, статuti та положення про ремісничі навчальні заклади, закони та циркуляри попечителів навчальних округів.

2. Архівними документами, як відомими, так і не введеними в науковий обіг. У ході роботи проаналізовано архівні фонди Центрального державного історичного архіву у м. Києві (фф. 442, 574, 707, 1475.), Харківського обласного державного архіву (фф. 304, 665, 922, 983), Житомирського обласного державного архіву (фф. 70, 71, 183, 327, 397, 395), Одеського обласного державного архіву (фф. 1, 2, 4, 5, 7, 16, 22, 37, 42, 43, 49, 105, 108, 333, 680), Миколаївського обласного державного архіву (фф. 134, 135, 137, 138), Херсонського обласного державного архіву (ф. 310), Чернігівського обласного державного архіву (фф. 127, 229, 467), Полтавського обласного державного архіву (ф. 851).

3. Іншими опублікованими джерелами: періодичними виданнями досліджуваного періоду та сучасними, мемуарами, монографічними виданнями, статистичними описами, календарями різних губерній та міст України досліджуваного періоду. Для створення джерельної бази дослідження використовувалися фонди Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. Сухомлинського, науково-довідкової бібліотеки Центрального державного історичного архіву у м. Києві, бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Каразіна, науково-довідкової бібліотеки Державного архіву Одеської області, бібліотеки Житомирського державного університету ім. І. Франка.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження визначається тим, що *вперше* в історико-педагогічній науці подано системний аналіз розвитку ремісничої освіти в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття як компонента загальної системи освіти України; на основі виявлених архівних, статистичних та літературних джерел окреслено головні етапи, тенденції та чинники, що визначали розвиток ремісничої освіти в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття; визначено сутність феномену ремісничої освіти в класичних європейських педагогічних теоріях; визначено змістові та організаційні характеристики діяльності ремісничих навчальних закладів у досліджуваній період; *удосконалено* положення про сутність та зміст професійно-технічної освіти у загальній системі освіти в суспільстві; *до наукового обігу введено* маловідомі та неопубліковані раніше наукові джерела (18 одиниць); *подальшого розвитку* набули положення теорії і практики професійно-технічної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал, основні положення і висновки дослідження сприяють збагаченню історико-педагогічного знання, аналізу змісту та усвідомленню значення

ремісничої освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.), що сприяє більш повному і цілісному відтворенню особливостей педагогічної думки та історії національної освіти. Зібраний, проаналізований, узагальнений матеріал та результати дослідження, викладені в монографії «Реміснична освіта в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)», можуть використовуватися в практичній діяльності професійно-технічних навчальних закладів, при розробці методичних рекомендацій з проблем підготовки педагогів та майстрів для системи професійно-технічної освіти України.

Апробація результатів дослідження. Висновки та результати дослідження доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема, *міжнародних* (XIII науково-методична конференція «Методи вдосконалення фундаментальної освіти у школах та вузах» (Севастополь, 2008); «Євреї в Україні: історія і сучасність» (Житомир, 2009); IV конференція молодих науковців «Історична наука на початку XXI століття: проблеми, минуле, сучасність, перспективи» (Херсон, 2009); II науково-практична конференція «Південь України: етно-історичний, мовний, культурний та релігійний виміри» (Одеса, 2009); науково-практична конференція «Наукові дослідження – теорія та експеримент 2009» (Полтава, 2009); II наукова конференція «Актуальні питання вітчизняної, світової історії науки: пошуки, роздуми, знахідки» (Луганськ, 2009)) та *всеукраїнській* (науково-практична конференція «Соціально – педагогічні засади виховання морально-гармонійної особистості» (Київ, 2008)); на звітних наукових конференціях викладачів та засіданнях кафедри суспільних наук Житомирського військового інституту ім. С.П. Корольова (2006-2009 рр.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 14 одноосібних публікаціях, з них 7 опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 одноосібна монографія, 6 статей у збірниках матеріалів конференцій, 7 – у збірниках наукових праць.

Структура та обсяг дисертації визначається змістом і сутністю проблеми, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, 21 додатка (на 43 сторінках), списку використаних джерел (428 позицій, з них 11 – іноземними мовами, 179 – архівні джерела). У роботі вміщено 14 таблиць та 9 рисунків на 29 сторінках. Загальний обсяг роботи 256 сторінок, з яких основного тексту 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методологічні й теоретичні основи, методи

дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, відображено апробацію та впровадження результатів наукового пошуку, визначено зв'язок дослідження з науковими програмами і планами.

У **першому розділі** – «Реміснича освіта як історико-педагогічна проблема» – визначено проблему ремісничої освіти як наукового феномену, досліджено та структуровано ступінь висвітлення цієї проблеми в науково-педагогічній та історичній літературі, встановлено внесок вітчизняних та зарубіжних педагогів-науковців у розробку теоретичних засад розвитку визначеного історико-педагогічного явища.

Доведено, що реміснича освіта як історико-педагогічна категорія до початку досліджуваного періоду пройшла *три стадії* свого становлення: рабовласницьку, коли ремісничі знання передавалися у процесі практичної трудової діяльності; феодальну, коли виникло учнівство як освітнє явище; стадію важкого машинного виробництва епохи капіталізму, на якій створювалися професійно-технічні школи різного рівня й профілю з одночасним збереженням учнівства і реалізацією перших форм навчання ремеслу на основі професійно-педагогічних технологій того часу.

На підставі вивчених наукових джерел у роботі виділено базові *функції ремісничої освіти*, що сформувалися до середини XIX ст.: економічні (узгодження ремесла з вимогами тогочасної науки й техніки); соціальні (поповнення соціальних прошарків населення, які мали виробляти продукцію різного роду у промисловості й сільському господарстві); моральні (скасування учнівства як форми експлуатації праці дітей); педагогічні (обґрунтування системи ремісничих та інших професійних навчальних закладів, установа тисного взаємозв'язку праці й навчання, створення особливої методики професійного навчання на сучасних засадах психолого-педагогічної науки).

Теоретичні розробки у галузі ремісничої освіти дозволили виявити її роль та значення для розвитку особистості майбутнього робітника: вирішити проблему підвищення кваліфікації ремісничих кадрів; соціалізувати вільний час дітей та підлітків, які не мали змоги отримувати регулярну освіту в гімназіях; знизити рівень дитячої злочинності; надати можливість отримання професійних знань дітям з особливо незахищених верств населення (осиротілі й багатодітні незаможні сім'ї, збідніле міщанство, діти-сироти, діти з функціональними обмеженнями тощо).

Доведено, що освітні реформи другої половини XIX ст. дали змогу перевести ремісничу освіту з оказіонального та позаінституційного на інституційний рівень і передати її під жорсткий контроль держави; створення мережі ремісничих шкіл у великих містах дозволило підвищити соціальний статус самого робітничого класу, долучити до просвітництва, доповнити

засвоєння суто професійних навичок ще й певним рівнем загального розвитку, бажанням отримувати знання.

У процесі дослідження виявлено, що в класичних педагогічних теоріях XVIII – XIX ст. (Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Кершенштейнер, К. Ушинський та ін.) реміснича освіта розглядалася як рівноправна, інструментальна або доповнювальна частка загальної системи освіти, а її роль визначалася як соціально-захисна, професійно орієнтована й соціокультурна. Зі зростанням мережі народних шкіл і розвитком усієї системи освіти Європи місце і роль ремісничої освіти, незалежно від типу навчального закладу яким вона надавалася (трудова чи промислова школа, ремісничі класи, уроки ремесла), окреслювалися дедалі чіткіше завдяки бурхливому розвитку промисловості у великих містах, а також зростанню потреби у кваліфікованих робітничих кадрах, які б мали, окрім того, елементарну загальноосвітню підготовку. Установлено, що головним способом надання ремісничої освіти давніх часів було учнівство, а основним методом навчання ремеслу – наслідування.

У ході наукового пошуку доведено, що у середині XIX ст. в Європі визначилися три головні громадсько-освітні рухи, що відстоювали введення ручної праці і ремесла в загальноосвітню школу: активізм (упровадження навчальної праці в усіх її виявах), мануалізм (введення в зміст освіти ручної праці), професіоналізм (організація практичної трудової діяльності й вироблення в учнів «доцільно спрямованих» професійних навичок).

У процесі категорійно-понятійного аналізу проблеми дослідження встановлено, що на сучасному етапі розвитку педагогічної теорії і практики не існує усталеного визначення поняття «реміснича освіта» в його історико-педагогічному тлумаченні. У дослідженні *реміснича освіта* окреслена як структурний компонент загальної системи професійно-технічної освіти, що забезпечує засвоєння учнями сукупності знань, умінь, навичок з певного ремесла.

Аналіз джерельної бази дав можливість визначити найважливіші характеристики і вектори розвитку ремісничої освіти як системи підготовки робітничих кадрів у досліджуваній період та у період передісторії. З'ясовано, що реміснича освіта протягом усього періоду свого розвитку вирішувала різнорівневі завдання – від простої передачі знань до трудового виховання дітей та молоді. Зроблено висновок, що у процесі навчання ремеслу з метою підготовки кадрів для тієї чи іншої галузі виробництва розвивався (імпліцитно чи згідно з декларованими установками) певний культурно-трансляційний канал, відбувалася передача не лише знань і технологій, але й певних цінностей та традицій, у тому числі найважливішої – працьовитості. Таким чином, реміснича освіта представлена в дослідженні з кількох основних позицій: як процес (передачі знань); явище (спорадичне чи системне);

окремий соціальний інститут; результат (зміна статусної інфраструктури суспільства, аксіологічний феномен).

Об'єктивно доведено, що реміснича освіта як наукова категорія і об'єкт наукового пізнання відносно пізно набула актуальності у педагогічній теорії й практиці як в європейських, так і вітчизняних наукових теоріях. Це було зумовлено кількома причинами, а саме: окресленням ролі ремісничої освіти як пріоритетної для дітей нижчих прошарків населення, що призвело до визначення її незначущості як об'єкта теоретичного аналізу; суттєвими відмінностями у методиці та практиці навчання ремеслу та т.зв. "книжній" освіті; соціокультурною незатребуваністю теоретичного вивчення ремісничої освіти у контексті відсутності соціального замовлення на кваліфіковану робочу силу до початку промислових революцій у більшості країн Західної Європи.

У другому розділі – **«Організаційні засади становлення та розвитку ремісничої освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття»** – розкрито загальні характеристики діяльності ремісничих навчальних закладів в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. та визначено їх місце і роль в системі освіти України у досліджуваній період.

З'ясовано, що становлення ремісничої освіти у загальній системі освіти України відбувалося протягом усього XIX ст.: так, тенденція використовувати загальноосвітню школу для навчання ремеслу отримала законодавче оформлення ще в Статуті навчальних закладів 1828 р., яким дозволялося у міських приходських училищах відкривати другий клас і навчати у ньому окремим ремеслам. У 1839 р. було введено Положення про реальні класи при гімназіях та повітових училищах, в яких дозволялося навчати ремеслу в межах навчальної програми. Відкриті згідно з цим положенням спеціальні ремісничі класи й курси були у першій половині XIX ст. основним шляхом надання ремісничих знань широким верствам населення.

Зміст освіти у ремісничих навчальних закладах визначався, виходячи з умов та потреб місцевих галузей промисловості й сільського господарства, тобто був регіонально залежним. На зміст ремісничої освіти, окрім того, впливали такі показники, як вид ремесла, мета навчання, ступінь підготовленості учнів. Розповсюдженими видами ремісничих спеціальностей в Україні були: ковальська, слюсарна, токарна, чоботарська, кравецька та інші.

Проаналізований у ході дослідження масив історичних матеріалів дав змогу встановити три **етапи розвитку ремісничої освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття**: етап стихійного розвитку – 1861-1888 рр.; етап нормативно-правового оформлення – 1888-1905 рр.; етап громадської ініціативи – 1905-1918 рр.

Установлено, що ремісничі навчальні заклади належали до категорії спеціальних, яких у Російській імперії в другій половині XIX ст.

нараховувалося 12 груп: духовні, педагогічні, медичні, юридичні, військові, морські, топографічні, землеробські, технічні та ремісничі, лісові й сільськогосподарські, комерційні, для вивчення східних мов і художні. Технічні та ремісничі навчальні заклади спочатку ділилася на три підгрупи: вищі (вищі технічні навчальні заклади), середні (промислові й вищі технічні училища) та нижчі технічні училища (нижчі технічні училища, ремісничі училища нормального типу, промислові училища за особливими статутами, технічні залізничні училища, сільські ремісничі навчальні майстерні). Згодом у системі ремісничої освіти визначилося чотири типи ремісничих навчальних закладів: ремісничі училища, школи ремісничих учнів, нижчі ремісничі школи і сільські ремісничі навчальні заклади. Окрім того, до системи ремісничої освіти України у досліджуваній період входили ремісничі класи й відділення при народних та міських училищах, які давали можливість отримати ремісничу освіту разом із загальноосвітньою, що значно полегшувало їх організацію і змістове наповнення.

Аналіз архівних документів дав змогу систематизувати процес заснування та діяльності багатьох ремісничих навчальних закладів в Україні досліджуваного періоду, визначити місце та роль ремісничих класів, відділень, шкіл у системі ремісничої освіти; подати структуру ремісничих спеціальностей, характерних для вітчизняної системи освіти досліджуваного періоду.

У ході дослідження доведено, що у другій половині ХІХ ст. стала формуватися система жіночої ремісничої освіти, яка реалізовувалася двома типами навчальних закладів: семирічними та чотирирічними; а оскільки жіночі навчальні заклади в Російській імперії взагалі розвивалися повільніше чоловічих, то відкриття ремісничих жіночих навчальних закладів свідчило про зростання ролі і значущості жіночої освіти. Подано характеристику жіночих ремісничих навчальних закладів, які навчали шиттю, гаптуванню, веденню домашнього господарства та ін.

Ураховуючи виокремлені в дослідженні етноконфесійні регіональні характеристики розвитку ремісничої освіти, виявлено специфіку єврейських ремісничих класів та шкіл, які створювалися, як правило, зусиллями місцевих етнічних громад і були своєрідними чинниками професійної соціалізації дітей з єврейського населення України.

Як свідчать проаналізовані історичні матеріали, ремісничі училища були переважно самостійними навчальними закладами, які на початку ХХ ст. могли перетворюватися у технічні чи промислові навчальні заклади. Проведене дослідження дало змогу дійти висновку, що розвиток ремісничих навчальних закладів в Україні мав виражений регіонально-економічний характер і детермінувався потребами регіону в тих чи інших робітничих кадрах. Водночас доведено, що протягом ХІХ – початку ХХ ст. діяльність ремісничих

навчальних закладів дедалі більше регламентувалася державними освітніми програмами та керівними документами Міністерства освіти Російської імперії.

У третьому розділі – «**Змістові характеристики діяльності ремісничих навчальних закладів в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття**» – подано результати дослідження змістових характеристик діяльності ремісничих навчальних закладів, проведено аналіз організації навчального процесу й соціально-побутової сфери учнів, окреслено зміст навчання у системі ремісничої освіти; виявлено соціалізаційну роль ремісничих навчальних закладів щодо соціально незахищених груп дітей.

Аналіз архівних документів дозволив установити, що *навчальні плани та програми* ремісничих навчальних закладів формувалися переважно стихійно аж до 1889 р., коли Міністерство народної освіти затвердило для них зразкові навчальні плани. Зміст освіти у зазначених закладах не був усталеним і змінювався залежно від типу ремісничого навчального закладу (училище, школа ремісничих учнів, нижча реміснича школа, ремісничий клас, ремісниче відділення) та його спеціалізації. Починаючи з 90-х років XIX ст., ремісничі навчальні заклади почали працювати згідно з програмами, затвердженими радою попечителя учбового округу. Невиконання навчальних програм обов'язково відзначалося у звітах попечителів учбових округів, проте педагогічні ради ремісничих навчальних закладів мали змогу вносити необхідні зміни до програм і планів, якщо для цього виникала потреба. Діяльність більшості ремісничих навчальних закладів здійснювалася за традиційною класно-урочною системою, проте в ремісничих навчальних закладах, порівняно з іншими загальноосвітніми закладами, було менше формалізму й догматичності, що пояснювалося специфікою методики викладання й організації навчального процесу в них.

Доведено, що на організацію навчально-виховного процесу у ремісничих навчальних закладах значний вплив справляла *система їх фінансування*, яка здійснювалася переважно з трьох джерел: з коштів державного казначейства, міських та земських. Тому вказані заклади мали різний рівень матеріально-технічного забезпечення: стан приміщення, обладнання майстерень, забезпечення навчальними посібниками й приладдям.

У роботі досліджено специфіку *працевлаштування випускників* ремісничих навчальних закладів. Установлено, що випускники таких закладів, як правило, влаштовувалися на роботу відповідно до обраної спеціальності. Деякі ремісничі школи створювалися для обслуговування потреб певних підприємств – цукроварень, металургійних заводів, судноплавства тощо. Навчання в ремісничому навчальному закладі також було підставою для продовження освіти у реальному, комерційному чи технічному училищі.

З'ясовано, що протягом досліджуваного періоду, разом з розвитком системи ремісничої освіти в Україні, розвивалося й *кадрове забезпечення* цих навчальних закладів. Викладачами ремісничих навчальних закладів працювали люди із різним ступенем освіти, професійним рівнем та стажем практичної професійної діяльності у ремісничих навчальних закладах. Як свідчать досліджені історичні джерела, в історії ремісничої освіти в Україні у досліджуваній період визначилося кілька основних форм навчання ремеслу: предметна система виробничого навчання; речова; операційна. Головними особливостями як речової, так і операційної систем навчання були: наслідувальний характер діяльності учнів; використання показово-пояснювального методу навчання технічним прийомом майбутніх ремісників і робітників; переважання практичних занять над теоретичною підготовкою учнів; залежність рівня навчального процесу від умов, створених у кожному окремому ремісничому навчальному закладі; відсутність послідовності в процесі оволодіння прийомами ремісничої майстерності. Зміст освіти переважної більшості ремісничих навчальних закладів включав: наукові предмети (Закон Божий, російська мова, географія, історія, арифметика, алгебра, геометрія, фізика, механіка, технологія металів і деревини, рахунок); графічні мистецтва (правопис, креслення, малювання); спів; практичні заняття в майстернях.

У роботі доведено, що *навчально-виховна діяльність* у ремісничих училищах, школах, класах досліджуваного періоду не була стійким педагогічним явищем. Формально існували розроблені навчальні плани й статуту училищ і шкіл, у яких було закріплено зміст, організацію навчання й виховання учнів цих навчальних закладів, але вони постійно підлягали змінам, спричиненим розвитком економічної інфраструктури й технологічними характеристиками підприємств. Окрім того, ремісничі училища й школи накопичували власний професійно-педагогічний досвід, який також впливав на трансформацію змісту навчально-виховного процесу.

Аналіз історичних матеріалів дозволяє стверджувати, що ремісничі училища та школи поступово ставали повноправним компонентом загальнодержавної системи професійно-технічної освіти. Дослідження засвідчило, що реміснича освіта в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. виконувала цілком визначену соціалізаційну й соціально-захисну функцію, що виражалось у можливості для випускників ремісничих навчальних закладів увійти до певної соціально-професійної групи, зайняти окрему соціально-статусну позицію і реалізувати свій професійний потенціал.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави зробити **висновки**:

1. У ході науково-теоретичного аналізу проблеми дослідження виявлено теоретичні засади розвитку ремісничої освіти в класичних вітчизняних та

зарубіжних педагогічних теоріях та здійснено її історичний огляд як проблеми теорії і практики підготовки дітей та молоді до життя, що надало можливість сформулювати визначення ремісничої освіти та виокремити кілька основних підходів до тлумачення її головних форм протягом значного історичного періоду: 1) реміснича освіта як учнівство; 2) реміснича освіта як засіб розвитку творчих здібностей; 3) реміснича освіта як професійна освіта (підготовка до певного виду трудової діяльності).

Доведено, що головним способом надання ремісничої освіти давніх часів було учнівство, основним методом навчання ремеслу – наслідування, а процес навчання у найдавніші часи та у період українського Відродження передбачав роботу учнів у знаковому, а не у предметному полі.

Визначено тенденції розвитку ремісничої освіти в Україні у найдавніші часи та період українського Відродження: виведення ремісничої освіти як галузі знань за межі соціального інституту освіти у період феодалізму (як в Україні, так і Західній Європі); введення у визначений період елементів ремісничої освіти у вигляді навчання рукоділля дівчаток, як єдиної можливості в ремісничій освітній діяльності щодо цієї категорії.

Шляхом вивчення історико-педагогічних матеріалів встановлено, що в ході історичного розвитку (до початку досліджуваного періоду) реміснича освіта пройшла три стадії свого становлення (передача знань шляхом практичної трудової діяльності, учнівство, створення професійно-технічних шкіл).

Аналіз теоретичних надбань дав можливість визначити головні науково-теоретичні підходи до проблеми розвитку ремісничої освіти в Україні в досліджуваній період: станovo-соціалізаційний (Дж. Локк, К. Ушинський), соціально-аксіологічний (Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці) та морально-патріотичний (Г. Кершенштейнер). Розвиток теоретичних підходів до аналізу місця, ролі, змісту й специфіки ремісничої освіти у загальній системі освіти дітей перетворився в кінці XIX – на початку XX ст. в окрему програму, яка отримала назву концепції трудової школи. Ця концепція не стосувалася розвитку лише ремісничої освіти, а розглядала проблему багато ширше – як введення праці у процес освіти загалом.

На основі вивчених класичних педагогічних теорій XVIII – XIX ст. доведено, що реміснича освіта представлена у їх межах як рівноправна, інструментальна або доповнювальна частка загальної системи освіти. Призначення ремісничої освіти за цими теоріями окреслюється як соціально-захисне, професійно орієнтоване й соціокультурне. Із зростанням мережі народних шкіл і розвитком усієї системи освіти в Європі місце і роль ремісничої освіти у різному вигляді (трудова чи промислова школа, ремісничі класи, уроки ремесла) визначалися більш значущими з причин росту промислового виробництва, збільшення кількості великих міст, зростання

потреби в кваліфікованій робочій силі, здатній засвоїти певну суму елементарних загальноосвітніх знань.

2. У дисертаційній роботі визначено головні *чинники розвитку ремісничих навчальних закладів* в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. та місце ремісничих навчальних закладах у загальній системі освіти України. Доведено, що на становлення та розвиток ремісничої освіти у XIX – на початку XX ст. впливали наступні чинники: 1) соціально-економічні (розвиток промисловості й торгівлі, велике залізничне будівництво, запровадження елементів капіталістичного виробництва в сільському господарстві); 2) соціокультурні (зростання рівня усвідомлення місцевими громадами необхідності заснування ремісничих навчальних закладів як осередків формування грамотної, професійно підготовленої особистості; підвищення ролі громадської ініціативи у створенні та розвитку ремісничих навчальних закладів); 3) організаційно-правові (створення нормативно-правового поля діяльності ремісничої освіти в державі, затвердження зразкового Статуту ремісничих училищ, розробка інструктивних матеріалів щодо діяльності ремісничих навчальних закладів на початку XX ст.).

Визначено дві головні *тенденції розвитку ремісничої освіти* в Україні в досліджуваній період: зростання потреби у кваліфікованих робочих кадрах у зв'язку з розвитком промисловості й зростанням міст; розширення системи ремісничої освіти в регіонах відповідно до можливостей місцевих громад та земств, які прагнули до відкриття ремісничих шкіл, відділень, класів при народних училищах.

У процесі розвитку ремісничої освіти в Україні у XIX – на початку XX ст. виокремлено три *головні етапи*:

1) стихійного розвитку – 1861-1888 рр., на якому ремісничі навчальні заклади створювалися під впливом регіональних потреб, на кошти місцевих громад чи земств; нормативно-правове поле діяльності таких навчальних закладів тільки починало оформлюватися; єдиної системи професійно-технічної освіти ще не було і ремісничі навчальні заклади слабо виокремлювалися як самостійна ланка системи професійної освіти; діяльність цих закладів регламентувалася індивідуальними статутами, оскільки типового загальнодержавного статуту ще не існувало;

2) нормативно-правового оформлення – 1888-1905 рр., що характеризувався зростанням кількості ремісничих навчальних закладів, ускладненням їх структури, появою перших нормативних актів, що безпосередньо регулювали діяльність цих закладів, відділивши їх від інших промислових чи технічних; діяльність ремісничих училищ та шкіл стала регламентуватися внутрішніми статутами; розроблялися типові навчальні плани, програми; накопичувалася наукова педагогічна думка в галузі професійно-технічної освіти;

3) громадської ініціативи – 1905-1918 рр., на якому значно виросла роль громадських організацій (спілок підприємців, купецьких зібрань, просвітницьких і благодійних товариств, громадських товариств соціального спрямування) у створенні й підтримці ремісничих навчальних закладів; відбувалося наростання ознак системності в розвитку ремісничої освіти в державі; проводилися з'їзди діячів у галузі ремісничої й технічної освіти, які регламентували зміст та особливості діяльності ремісничих навчальних закладів.

3. Виявлено специфіку *організації навчального процесу* і соціально-побутової сфери ремісничих навчальних закладів в Україні. Доведено, що навчальні плани та програми цих закладів до 1889 року формувалися переважно стихійно. Діяльність переважної більшості ремісничих навчальних закладів здійснювалася за традиційною класно-урочною системою. З'ясовано, що протягом досліджуваного періоду впорядковувалося їх матеріально-технічне й кадрове забезпечення.

Діяльність цих навчальних закладів почали активно обговорювати в педагогічній пресі, серед громадськості, на засіданнях земств та з'їздах. Поступово ремісничі училища та школи стали відігравати роль повноправних складових загальнодержавної системи професійно-технічної освіти, узгоджуючи свої відносини з іншими учасниками освітнього процесу.

Спеціалізація закладів ремісничої освіти визначалася, насамперед, потребами промислового розвитку регіону. Так, Південь України потребував ремісничих навчальних закладів видобувного і машинобудівного спрямування; Центр – машинобудівного; Правобережжя – сировинно-переробного.

4. Дослідження засвідчило, що *зміст освіти* в ремісничих навчальних закладах України досліджуваного періоду не був усталеним, змінювався залежно від типу ремісничого навчального закладу (училище, школа ремісничих учнів, нижча реміснича школа, ремісничий клас, ремісниче відділення) та його спеціалізації і включав: наукові предмети (Закон Божий, російська мова, географія, історія, арифметика, алгебра, геометрія, фізика, механіка, технологія металів і деревини, рахунок); графічні мистецтва (правопис, креслення, малювання); спів; практичні заняття у майстернях. Однозначного співвідношення між теоретичними і практичними навчальними дисциплінами у змісті навчання ремісничих навчальних закладів не було, однак виділилося кілька основних форм навчання ремеслу: предметна система виробничого навчання, речова й операційна.

Доведено, що *навчально-виховна діяльність* у ремісничих училищах, школах, класах досліджуваного періоду постійно підлягала трансформаціям, пов'язаним із змінами у виробничих стосунках, галузевій структурі промисловості й сфери послуг, технологічних характеристиках підприємств,

власного професійно-педагогічного досвіду окремих ремісничих навчальних закладів. Серед чинників виховного впливу на учнів ремісничих навчальних закладів досліджуваного періоду відзначено: відвідування промислових та сільськогосподарських виставок, екскурсії (переважно до монастирів та храмів); проведення літературних, музичних та поетичних вечорів, спектаклів; створення музеїв, експозицій, виставок.

У дослідженні засвідчено, що реміснича освіта як структурний компонент загальної системи освіти у державі виконувала цілком визначену соціалізаційну й соціально-захисну функцію, що стосувалася не лише соціального захисту дітей в контексті ремесла як можливості зайняти певну соціальну нішу, отримувати певний рівень достатку, але й реалізації свого професійного статусу.

Дослідження не претендує на вичерпність історико-педагогічного аналізу проблеми розвитку ремісничої освіти в Україні; на нашу думку, подальшої розробки потребує розгляд участі різних етнічних громад України в становленні та розвитку ремісничої освіти в Україні у ХІХ – на початку ХХ ст.; аналіз нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення діяльності ремісничих навчальних закладів; роль і значення громадської та приватної ініціативи у створенні та діяльності професійно-технічної освіти в Україні протягом другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : [монографія] / С. М. Ситняківська. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2009. – 171 с.
2. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта в контексті соціалізації єврейських дітей та підлітків в кінці ХІХ – на початку ХХ століття / С. М. Ситняківська // Євреї в Україні : історія і сучасність : доповіді Міжнарод. наук.-практ. конф., 2009 р. / Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2009. – С. 219–224.
3. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта як педагогічний феномен у вітчизняній історії педагогіки / С. М. Ситняківська // Актуальні питання вітчизняної, світової історії науки : пошуки, роздуми, знахідки : доповіді II Міжнар. наук. конф., 2009 р. / Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2009. – С. 102–103.
4. *Ситняківська С. М.* Загальні історичні аспекти діяльності ремісничих навчальних закладів в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття / С. М. Ситняківська // Історична наука на початку ХХІ століття : проблеми, минуле, сучасність, перспективи : доповіді IV Міжнар.

- конф. молодих науковців, 2009 р. / Херсонський державний університет. – Херсон, 2009. – С. 181–184.
5. *Ситняківська С. М.* Змістові та організаційні характеристики діяльності ремісничих навчальних закладів України в другій половині XIX – на початку XX століття / С. М. Ситняківська // Історико-педагогічний альманах / АПН України, Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини, Всеукраїнська асоціація істориків педагогіки. – Умань, 2009. – № 1. – С. 42 – 46.
 6. *Ситняківська С. М.* Історичні віхи розвитку ремісничої освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття / С. М. Ситняківська // Гуманізація науково-виховного процесу : зб. наук. праць / Слов'янський державний педагогічний університет. – Слов'янськ, 2009. – № XLVII. – С. 170–176.
 7. *Ситняківська С. М.* Історичні особливості розвитку ремісничої освіти Півдня України кінця XIX – на початку XX ст. / С. М. Ситняківська // Південь України : етно-історичний, мовний, культурний та релігійний виміри : доповіді II Міжнар. наук.-практ. конф., 2009 р. / Одеський національний морський університет. – Одеса, 2009. – С. 309–312.
 8. *Ситняківська С. М.* Організаційні засади діяльності ремісничих шкіл та ремісничих училищ в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття / С. М. Ситняківська // Наукові дослідження – теорія та експеримент 2009 : доповіді V Міжнар. наук.-практ. конф., 2009 р. / Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2009. – С. 83–85.
 9. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта в класичних європейських педагогічних теоріях XVIII – XIX століття / С. М. Ситняківська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2007. – № 31. – С. 163–167.
 10. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта в системі соціального захисту дітей в XIX – на початку XX століття / С. М. Ситняківська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2009. – № 42. – С. 150–153.
 11. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта в Україні у загальній системі освіти XIX – початку XX століття / С. М. Ситняківська // Збір. наук. праць / Уманський державний педагогічний університет ім. П. Г. Тичини. – К. : Науковий світ. – 2007. – С. 119–124.
 12. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта у вітчизняних педагогічних теоріях (кінець XIX – початок XX століття) / С. М. Ситняківська // Педагогічні науки : зб. наук. праць / Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2009. – С. 67 – 78.
 13. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта як чинник соціалізації дітей та підлітків / С. М. Ситняківська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / Інститут

проблем виховання АПН України. – К., 2008. – Вип. 12, книга 2. – С. 412–419.

14. *Ситняківська С. М.* Реміснича освіта як чинник соціального захисту дітей в ХІХ – на початку ХХ століття / С. М. Ситняківська // *Методи вдосконалення фундаментальної освіти в школах та вузах : тези доповідей ХІІІ міжнар. наук.-метод. конф., 2008 р. / Севастопольський національний технічний університет. – Севастополь, 2008. – С. 239–241.*

Анотації

Ситняківська С.М. Реміснича освіта в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2009.

У дисертації подано комплексний аналіз розвитку ремісничої освіти в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Визначено проблему ремісничої освіти як наукового феномену, доведено внесок вітчизняних та зарубіжних педагогів-науковців у розробку теоретичних засад розвитку ремісничої освіти. Розкрито загальні характеристики діяльності ремісничих навчальних закладів в Україні у досліджуваній період, визначено місце ремісничих навчальних закладів у системі освіти. Подано аналіз змістових характеристик діяльності ремісничих навчальних закладів в Україні. Проаналізовано організацію навчального процесу і соціально-побутової сфери учнів в ремісничих навчальних закладах; вивчено зміст навчання у системі ремісничої освіти; виявлено роль ремісничих навчальних закладів у соціальному захисті неблагополучних груп дітей. Ремісничу освіту визначено як окремий феномен загальної системи освіти в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

Ключові слова: реміснича освіта, ремісниче училище, реміснича школа, зміст освіти, професійно-технічна освіта.

Ситняковская С.М. Ремесленное образование в Украине (вторая половина ХІХ – начало ХХ века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2009.

Диссертационная работа посвящена исследованию историко-педагогического аспекта развития ремесленного образования в Украине во второй половине XIX – начале XX в.

В работе проанализированы теоретические основы развития ремесленного образования в классических отечественных и зарубежных педагогических теориях, а также сделан исторический экскурс по проблеме теории и практики подготовки молодого поколения к самостоятельной жизни, что дало возможность выделить ремесленное образование среди других видов образования и определить несколько основных подходов к пониманию главных его форм: ученичества; средства развития творческих способностей; профессионального образования.

Определены тенденции развития ремесленного образования в Украине до и в период украинского Возрождения: выведение ремесленного образования как области знаний за пределы социального института образования в период феодализма; внедрение в это время элементов ремесленного образования в виде обучения рукоделию девочек.

Обосновано влияние главных факторов развития ремесленных учебных заведений в Украине во второй половине XIX – начале XX столетия, среди которых выделены группы: социально-экономические, социокультурные, нормативно-правовые.

Проанализированный в ходе исследования массив исторических материалов, дал возможность выделить три этапа развития ремесленного образования в Украине: стихийного развития – 1861-1888 гг.; нормативно-правового оформления – 1888-1905 гг.; общественной инициативы – 1905-1918 гг.

В результате изучения исторических материалов сделан вывод о том, что организация деятельности ремесленных учебных заведений в Украине в исследуемый период регламентировалась государственными образовательными органами и постепенно обретала признаки системности. Специализация этих заведений определялась, прежде всего, нуждами промышленного развития регионов.

В исследовании произведен детальный анализ содержательной части образования в ремесленных учебных заведениях Украины исследуемого периода, а также форм и методов обучения. Показано, что научно-воспитательная деятельность в учреждениях этого типа образования (ремесленных училищах, школах, классах) не была устойчивым педагогическим явлением. Формально существовали разработанные учебные планы и уставы училищ и школ, в которых было закреплено содержание, организация обучения и воспитания учеников. Они постоянно изменялись в связи с динамикой производственных отношений, отраслевой структуры

промышленности и сферы услуг, технологических характеристик организаций.

Исследование подтвердило, что ремесленное образование как структурный компонент общей системы образования в стране исполняло определенную социализационную и социально-защитную функцию.

Ключевые слова: ремесленное образование, ремесленное учебное заведение, содержание образования, профессионально-техническое образование.

Sytnyaktivska S.M. Handicraft Education in Ukraine (the second half of the 19th century – beginning of the 20th century). – Manuscript.

The dissertation for the search of the scientific degree of a candidate of pedagogical science in specialty 13.00.01 – the general pedagogy and the history of the pedagogy. – Zhytomyr State University. – Zhytomyr, 2009.

In the investigation the historical-pedagogical aspect of the development of handicraft education in Ukraine in the second half of the 19th century – beginning of the 20th century is observed. The problem of handicraft education as scientific phenomenon is defined, the state of investigation problem in scientific and pedagogical documents and literature is determined, the contribution of native and foreign pedagogical scientists in the elaboration of theoretical aspects of development of handicraft education. The general characteristics of handicraft establishments' activity in Ukraine in the second half of the 19th century – beginning of the 20th century are opened out, the place of handicraft establishments in educational system of Ukraine in the second half of the 19th century – beginning of the 20th century is determined. The analysis of contents characteristics of handicraft establishments' activity in Ukraine in the second half of the 19th century – beginning of the 20th century is represented. The process of organization of educational activity and social mode of life of students in handicraft establishments is analyzed; the contents of education in the system of handicraft education are learned; the role of handicraft educational establishments in social protection of unfortunate groups of children is detected. Handicraft education is determined as a separate phenomenon in the general system of education in Ukraine in the second half of the 19th century – beginning of the 20th century.

Key-words: handicraft education, handicraft educational establishment, contents of education, professional-technical education.